

Litteraturgranskningar

ISHTIAQ AHMED: *The concept of an Islamic state. An analysis of the ideological controversy in Pakistan*, Stockholm Studies in Politics, Stockholm, 1985.

Introduction

As the opponent designated by the Faculty of Social Sciences of the University of Stockholm to scrutinize Ishtiaq Ahmed's thesis, I have already discussed his work with him in public on the 8th of November 1985. In this article I do not propose to reiterate all the points of that discussion. I intend rather to concentrate on a smaller number of issues which I think are of some general significance.

I do this all the more easily, as Ishtiaq Ahmed's thesis is a piece of solid academic work that sheds systematic light upon an important topic, i. e. ideas held by Pakistani ideologues on the concept of an Islamic state. It is the kind of work which puts the reader at ease by conveying a sense of basic reliability as well as topical significance.

Ideas and ideologies inspired by Islam, a faith to which about one seventh of the world population are committed, clearly deserve analysis by political scientists also in such faraway Lutheran provinces of northern Europe as Sweden. I think thus that we should be grateful to Ishtiaq Ahmed for having undertaken this task with such skill, unflinching intellectual honesty, and enthusiasm. His work is, in my view, a valuable contribution to the widening of views and horizons in Swedish political science. This, as we shall see, will not keep me from raising some serious, critical questions.

Briefsummary

The core of the book (chapters 5-9) is a systematic comparative analysis of nine different concepts of an Islamic state. These are held by the author to be representative of the public debate on this topic in Pakistan. They are ranged along a one-dimensional scale, the extreme positions of which are the totally sacred and the totally secular state. This is preceded by four chapters of general introduction of the topic, scheme of analysis,

Muslim political heritage, and some background on the role of Islam in the political history of Pakistan, respectively. There is also a concluding chapter in which the author seeks to set his analysis in the wider contexts of (1) "the concept of an Islamic state as a political ideology", (2) Islam and democracy, and (3) the role of Islamic political ideology in Pakistani politics. The latter subject is not systematically dealt with in any other part of the book.

The concept of ideology

Before moving on to the empirical core of the book, it is necessary to take a look at Ishtiaq Ahmed's use of the term and concept of ideology. This is basic, as he himself conceives of his work as a study of specimens of Islamic political ideology. The point of departure for the entire undertaking, at the beginning of chapter 2, is the crisis of legitimacy in the third world, hence the need for ideology to guide the process of change and transition. (Ahmed, p. 13.)

In the case of Pakistan, ever since the birth of that state on the 14th of August 1947, as a special state for the Muslim citizens of former British India, there has existed a controversy about the purpose and nature of Pakistan. The state has been committed both to Islam and to democracy at the same time. Thus Ahmed examines the following two questions to shed light on the controversy: (Ahmed, p. 16.)

1. What are the standpoints of various Pakistani thinkers and ideologists on the concept of an Islamic state?
2. Do the contributors to this discussion believe that the ideals of an Islamic state can be reconciled with modern democracy?

As we have seen, according to Ahmed's own point of departure, it is basically the intended use of ideas and doctrines to legitimize overriding societal goals which justifies their designation as *ideology*.

This perfectly sound position is somehow lost along

the road, as the author proceeds to underpin his own definition of ideology by way of a long and very eclectic review of what various contributors to the debate on ideology have had to say about the matter. Political science systems theoretician David Easton and modernization theoreticians such as Gabriel Almond, David Apter and Edward Shils are mixed freely with marxist social scientists such as Karl Mannheim, Antonio Gramsci, Louis Althusser, to mention just a few of the many authors cited. They are all correctly quoted. This is not the problem. But they are not systematically used in the construction of Ahmed's own definition, which turns out to be just another one in the long row of stipulative definitions combining statements about what ideology *is* and what it *does*, i.e. its *observable qualities* and its *functions*:

An ideology is a set of beliefs, values, norms, symbols, goals and practices incorporated into generalized formulations about a Good Society. These generalized formulations encompass salient, desirable, social, economic and political relationships. This cognitive structure lends direction to moral reflection and activities concerned with tangible societal goals. (Ahmed, p. 26.)

This is followed by an elaboration in three points of "the main tasks or uses of ideology" (i.e. its functions), which are said to be (1) to provide cognitive structure, (2) to furnish prescriptive formula, and (3) to perform tasks of evaluation. (Ahmed, p. 26.) Strangely enough, the legitimizing function of ideology is only mentioned here as a kind of sub-function of evaluation, although it was initially emphasized as fundamental.

The definition is just as good as many others of its kind, in fact better than many. The question is, however, what analytical purposes it serves in the context, beyond telling us what the author has in mind when using the term ideology. It would have been natural, had he stopped at this point to ask how such a stipulative definition can be fruitfully applied to the analysis of the Pakistani debate on the Islamic state. Answering that question would have involved not only pointing out specified sets of beliefs to be studied and compared (which is done) but also specifying ways of studying ideology at work in Pakistani society.

Ishtiaq Ahmed, however, simply states that "ideology is studied *best* (my emphasis) as a realm of thought" (Ahmed, p. 228), thus cutting himself off rather arbitrarily from the second area of investigation designated by his own definition. The only real reason for taking this position seems to be that studying ideology "on the level of thought" (Ahmed, p. 27), i.e. by carrying out content analysis, is *easier* than studying the functional (or causal) links between thought and action on the one hand and

between societal conditions and thoughts on the other.¹ The detailed elaboration by my Uppsala colleague Evert Vedung of the distinction between *content* analysis and *functional* analysis of political ideas comes to mind.² Learning from Vedung might have helped Ahmed to argue more clearly for the way he delimits his research task. My basic point, anyway, is not that this would have been difficult to justify intellectually, but that Ahmed's specific way of delimiting his research task does not in any way follow from the preceding discussion and definition of the concept of ideology.

Walter Carlsnaes, another Uppsala colleague of mine, stresses the advantages of trying to elaborate ideology as an empirically significant concept with explanatory functions in the scientific analysis of politics, rather than using it just as a general term to denote a broad class of phenomena.³ Ahmed's failure to put his definition to explanatory use illustrates the importance of Carlsnaes' methodological position.

If the concept of ideology as an instrument of political legitimization and mobilization had been systematically elaborated and put to use by Ahmed, he would certainly have been able to venture more boldly outside the realm of pure content analysis into the analysis also of class and other interests served by the different ideological approaches distinguished. At least he would have been able to point to this as a natural next step in the process of analyzing the concept of an Islamic state as ideology. As the book stands now, however, this is only hitched on at the very end of the concluding chapter rather than designated as a core theme of investigation through the author's own conceptual analysis.

My own position in this regard is simply that the study of ideology "as a realm of thought" is an absolutely necessary *first step*. It would be senseless to try to study the functions of any ideology before knowing what it is about at the level of thought, verbalization, symbols. Thus my criticism of Ishtiaq Ahmed is obviously not for having taken this necessary step – with great skill – but for limiting himself, unnecessarily and confusingly, at the conceptual level of his work.

I have counted at least fifteen places scattered all through the book, where reference is made to the use of Islamic ideology to legitimize various state and (ruling) class interests. This includes the final chapter. It shows that Ahmed's argument for limiting himself to pure content analysis is somewhat strained.

Is the application of *sharia* (Quranic) laws merely an expression of religious conviction? Or is it also a rational attempt to scare people into subjection to the hardships of capitalist development?

Is the advocacy of secularism and western liberalism just an expression of rationalism and humanitarianism?

Or does it, in its way, serve to break down cultural barriers to the penetration of capitalism?

Do the great efforts exerted by Muslim intellectuals to reconcile their cultural heritage with modern democracy represent not only confused thinking or artificial compromises (as Ahmed concludes they do) but also a valid search for new syntheses?

These are types of questions which clearly do not leave Ishtiaq Ahmed unmoved. But his chosen framework of analysis does not give him much of a chance to deal with them, particularly not after having cut himself off arbitrarily from half of his own definition instead of using that half as a tool of analysis.

Ideology as a "realm of thought"

As already stated, this is the empirical core of the book. It is very convincing on the whole, both with regard to method, substance, and presentation of results. The combination of spirited involvement and scholarly objectivity characteristic of these five chapters is inspiring to the reader.

Ahmed's decision, in the preceding methodological chapter, to settle for a simple one-dimensional space of thought in order to distinguish and order different positions with regard to the concept of an Islamic state proves to be fruitful.⁴ The basic dimension focused is *theocratic versus secular state*. In the qualified public debate in Pakistan on this, Ahmed perceives nine positions which he groups into four "modes of reasoning". Each one of these positions is represented in Ahmed's investigation through one or several written sources (books or articles) produced by an individual intellectual (writer, thinker, ideologist), except the first which is represented through court documents. The whole structure of the presentation can be summarized as follows:

I. THE SACRED STATE EXCLUDING HUMAN WILL

1. The absolutist position seeking revival of traditional Islam. Represented by two legal documents reflecting the opinions of the *ulama* (Muslim "clergy").⁵
2. The fundamentalist position seeking revival of the ideal Islamic state. Represented by Abul Ala Maududi (1903–1979), reputed theoretician of Islamic fundamentalism, ideological adviser to General Zia-ul-Haq, the present chief of state of Pakistan, author of many books and articles.⁶

II. THE SACRED STATE ADMITTING HUMAN WILL

1. The moderate theocratic position seeking adjustment with modernism. Represented by Muhammad Asad (originally Leopold Weiss), immigrant from Austria in the nineteen-thirties, convert to Islam, scholar of

Islam, director of Islamic Reconstruction in the Punjab government in the early years of independence.⁷

2. The radical theocratic position seeking severance with tradition. Represented by Ghulam Ahmad Pervez (1903–1985), former civil servant, scholar of Islam, author of many books and articles.⁸
3. Cohabitation between theocracy and secularism: the moderate version. Represented by Khalifa Abdul Hakim (dead 1959), former director of Institute of Islamic Culture in Lahore, member-secretary of a government commission on Muslim marriage and family laws recommending modernist reforms.⁹
4. Cohabitation between theocracy and secularism: the radical version. Represented by Javid Iqbal, formerly prominent politician, currently chief justice of the Punjab High Court.¹⁰

III. THE SECULAR STATE ADMITTING HUMAN WILL

1. The liberal version seeking continuity with the political spirit of Islam. Represented by S. M. Zafar, former central law minister, lawyer, secretary general of the defunct Muslim League, head of the Pakistan Human Rights Organization.¹¹
2. The socialist version seeking continuity with the economic spirit of Islam. Represented by Muhammad Usman, university professor.¹²

IV. THE SECULAR STATE EXCLUDING HUMAN WILL

1. The modern secular state based on sound reason. Represented by Muhammad Munir (dead 1981), former chief justice of the Pakistan Supreme Court, author of a book defending the idea of a secular state unfettered by Islamic dogma.¹³

Through his skillful and detailed analysis of the subject matter thus summarized, Ishtiaq Ahmed is able to demonstrate the great variety of existing interpretations of what an Islamic state should mean, ranging from the strict application of Quranic legal prescriptions to very liberal and modernist reinterpretations. He demonstrates also the difficulty, at the level of rational argumentation, of reconciling the various notions of an Islamic state with modern western democracy.

Another important conclusion – although outside the realm of pure content analysis – is that the notion of an Islamic state, as ideology, "is prone to foment conflict rather than promote consensus," (Ahmed, p. 206) precisely because it can be interpreted to fit almost any political interest.

In my opinion, however, Ahmed attaches exaggerated importance to his finding on democracy. On the one hand it is obvious, almost trivial, to note that investing political sovereignty in God, as represented by autocratic rulers or self-appointed theologians, cannot be recon-

ciled with democracy. On the other hand, the possibility should be recognized (which Ahmed does not seem to do) of reinterpreting God to be a democrat, thus regarding democracy on earth as the direct expression of His will.¹⁴

This observation leads on to the final issue to be commented upon in the present article.

Islam and democracy

There is a confusion in Ahmed's work between secularism-secularization-modernization on the one hand and democracy on the other. This confusion appears at two levels, one less important than the other, although symptomatic of it.

Ahmed notes, in his methodological chapter, that "(T)he discussion on the Islamic state has been articulated in terms of a state under the sovereignty of God versus a state in which the people are sovereign." Apparently because taking for granted that no sovereign people will ever base legislation on anything but "temporal considerations", does he then proceed to stating that "(T)he debate in Pakistan may *therefore* (my emphasis) be described as a controversy over a theocratic versus a secular state." (Ahmed, p. 31.) This is wrong, both logically and empirically. History, both past and present, provides us with several examples of states which are simultaneously secular and dictatorships.

At one level, this confusion is unimportant, as it does not in the least affect Ahmed's empirical analyses in what I have called the core chapters of his book. Here he adheres consistently to the theocratic/secular dimension. But at another level, empirical rather than logical, the confusion does become important, as it surfaces again in the concluding chapter 10, in the context of Islam and democracy.

It is of course true, as Ahmed writes that "(T)he modern state in the West is a product of the overall evolution of Western Civilization. Its current secular content is the result of several centuries of conflict between the Church and the secular establishment over supremacy in the state." (Ahmed, p. 211.) It is also true that western democracy and secularism go together, historically.

However, by drawing upon the articles on modernization and democracy in the *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Ahmed presents an argument conveying the impression that "modernization" is an irreversible and somehow inevitable historical process entailing by definition *both* secularism and liberal democracy.¹⁵ As if dictatorship could not be conducive to modernization, or as if secular efficiency could not be and never were used for purposes absolutely contrary to democracy.

It must be pointed out, thus, that we certainly cannot expect history to provide us with any guarantees of democracy. Democracy neither arises nor survives without struggle, and the forces opposing it may well be both modern and secular.

Concluding note

In order to capture the sense of Ishtiaq Ahmed's basic argument, we have to distinguish carefully between *Islam* as such and the notion of an *Islamic state*. Many Muslims are not prepared to draw that distinction, just as the majority of Jews in Israel still will not accept to separate the notions of Judaism and the Jewish state from each other.

Ahmed is emphatic about the irreconcilability of any notion of an Islamic state with democracy. In consequence he argues that the only way, in our times, which he considers ripe for democracy, to uphold Islamic belief about life, God, salvation, is through the principle of a state abstaining from coercion in these areas, i.e. a secular state. (Ahmed, p. 215 f.)

Christianity has been forced through history to submit to the secularization of the state, by giving up the notion of a religious state. It has survived as a religion. The same is, in fact, true of Islam in a number of countries.¹⁶ although strong resistance is still offered. As pointed out, this secularization has not brought any guarantees of democracy. Democracy can only be brought about by democratization. But it is fair to conclude that an important obstacle has been removed. In a historical perspective, it seems likely that Islam and Judaism will eventually follow suit, in spite of current upsurges of religious fundamentalism. It may appear as a paradox that these in turn have often been fired by oppression.

Lars Rudebeck

Footnotes

- ¹ Ahmed, pp. 27 f.: . . . it is reasonable to assume . . . that it is not easy to isolate constraints other than ideology which go into the complex of concrete behaviour."
- ² Evert Vedung, *Det rationella politiska samtalet*, Aldus, Stockholm, 1977; revised English edition, *Political reasoning*, Sage, Beverly Hills, 1982.
- ³ Walter Carlsnaes, *The concept of ideology and political analysis. A critical examination of its usage by Marx, Lenin, and Mannheim*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, and London, 1981. See also his forthcoming work, *Ideology and foreign policy: problems of comparative conceptualization*, Blackwell, Oxford, 1986.
- ⁴ I compared it, for instance, carefully with Jan Hjärpe's two-dimensional typology of "sovereignty"

- (divine versus human) and "realm of religious authority" (limited versus total) in Hjärpe, *Politisk islam*, Skeab Förlag, Stockholm, 1983, p. 42, and found that Ahmed's one single dimension actually contains Hjärpe's two.
- ⁵ Khurshid Ahmad (ed.), *An analysis of the Munir Report*, Jamaat-e-Islami Publications, Karachi, 1965. The Munir Report examines, on the basis of hearings, the views of *ulamas* on the question of an Islamic state. The second document is a petition filed in the Punjab High Court in 1976 to the effect that the system of government through adult suffrage should be abolished for being "repugnant to Islam" (Ahmed, p. 35), *Writ Petition no. 42 of 1976*, Lahore High Court.
  - ⁶ For instance, Abul Ala Maududi, *The Islamic law and constitution*, Islamic Publications Ltd., Lahore, 1980.
  - ⁷ Muhammad Asad, *The principles of state and government in Islam*, University of California Press, Berkeley, California, 1961.
  - ⁸ Main theoretical work in English is Ghulam Ahmad Perwez, *Islam: a challenge to religion*, Idara-Tulu-e-Islam, Lahore, 1968.
  - ⁹ Khalifa Abdul Hakim, *Islamic ideology*, The Institute of Islamic Culture, Lahore, 1974.
  - ¹⁰ Javid Iqbal, *Ideology of Pakistan*, Ferozsons Ltd., Lahore, 1971.
  - ¹¹ S. M. Zafar, *Awam, Parliament, Islam* (People, Parliament, Islam), Aena-i-Adab, Lahore, 1980.
  - ¹² Muhammad Usman, *Islam Pakistan Mein* (Islam in Pakistan), Aeina-i-Adab, Lahore, 1970.
  - ¹³ Muhammad Munir, *From Jinnah to Zia*, Vanguard Books, Lahore, 1979.
  - ¹⁴ Cf., for instance, the constitutions of Egypt, Tunisia, Algeria (in *Constitutions on the countries of the world*, Oceana Publications, Dobbs Ferry, New York, 1984). The constitutions of these three countries are completely secular, except for introductory statements that Islam is "the religion of the state". But "sovereignty belongs to the people" (Algeria, Tunisia) or "sovereignty is for the people alone and they are the source of authority" (Egypt). These three countries do not discriminate between citizens on religious grounds, according to their constitutions, except that the presidents of Algeria and Tunisia have to be "of Moslem faith".
  - ¹⁵ Ahmed, pp. 31 f. and 207–216. The key quotes are from James S. Coleman, "Modernization: political aspects," *International Encyclopedia of the Social Sciences*, The Macmillan Company & The Free Press, 1968, vol. 10, pp. 395–402, and Giovanni Sartori, "Democracy," *ibid.*, vol. 4, pp. 112–121.
  - ¹⁶ Turkey is the primary example, but far from the only one. Cf., for instance, note 14. Indonesia is another important example.

WILHELM CHRISTMAS-MØLLER: *Niels Bohr og atomvåbnet*. Köpenhamn, 1985: Vindrose.

När den lysande sovjetiske kärnfysikern Kapitsa blev hemkallad till Moskva 1935, lyckades lord Rutherford övertala engelska myndigheter att sända ett helt laboratorium med honom, med den enkla motiveringen att det gjorde mest nytta för vetenskapen i närheten av Kapitsa. Så litet av hemlighetsmakeri fanns det omkring atomfysik vid den tidpunkten. Lord Rutherford själv hävdade strax efteråt som sin egen mening att man teoretiskt kunde se att stora mängder energi kunde utvinnas genom kärnklyvning, men att detta inte torde komma till någon praktisk användning inom överskådlig framtid.

Redan 1938 fanns det grund att revidera denna uppfattning. Otto Hahns försök i Tyskland visade att man kunde klyva uran 235 med hjälp av långsamma neutroner, och Lise Meitners tolkning av detta tillsammans med Otto Frischs replikation av försöket i Bohrs laboratorium i Köpenhamn gjorde det klart för hela den vetenskapliga världen att man eventuellt kunde producera en bomb av väldig styrka.

Omedelbart efter detta bröt andra världskriget ut, kommunikationerna avbröts, och kärnfysik hade plötsligt fått stor potentiell militär betydelse. Därmed satt fysiker som Einstein och Szilard i USA, Peierls i England, Heisenberg i Tyskland och Kapitsa i en flerpersonsversion av Fångens Dilemma: enda möjligheten att undgå att världen eventuellt begåvades med ett nytt fruktansvärt vapen var att *alla* kärnfysiker höll tyst om det – men kunde någon av dem lita på att alla andra gjorde det? I stället kom ett antal nästan parallella brev att skrivas till olika regeringar, varav det från Einstein och Szilard är mest känt. De gick ut på att det eventuellt kunde finnas teknisk möjlighet att framställa ett supervapen av uran, att fysiker i alla andra länder visste det, och att om någon av dem fick sin regering till att satsa på denna möjlighet och den skulle visa sig vara hållbar, så skulle brevskrivarens egen regering kunna komma i ett katastrofalt militärt underläge. I varje fall i dessa fyra länder kom vapenforskning tämligen snabbt igång, fast med varierande prioritet. Hösten 1941 besöktes Niels Bohr i Köpenhamn av de två främsta tyska forskarna på området, Werner Heisenberg och Carl Friedrich von Weizsäcker, och mellan de tre fördes ett samtal, delvis i dunkla termer och antydningar. Heisenbergs minne av det var senare att det var ett försök att lugna ned Bohr med att tyskarna visserligen arbetade på bomben, men att forskarna där var inställda på att skynda långsamt. Bohr fick däremot intrycket att huvudpoängen just låg i att tyskarna arbetade med bomben. Man vet inte om han lät detta gå vidare till England omedelbart; i varje fall berättade han det, när han kommit dit 1943.

Bohrs egen slutsats var att atomenergin skulle komma att revolutionera både krigföring och det fredstida samhället. Den skulle också komma att ge upphov till en oundviklig kappsträvan, om inte de allierade lyckades enas om att bringa den under kontroll. För att detta skulle kunna ske, måste man få till stånd en hittills okänd öppenhet med utbyte av upplysningar om industriella anläggningar och militära förberedelser.

Bohr satte snarast igång med att försöka övertala ledande statsmän om det riktiga i dessa slutsatser. Ett samtal med Churchill den 16 maj 1944 blev fullständigt misslyckat, delvis beroende på Churchills lomhördhet och Bohrs sluddriga uttal, delvis beroende på att Churchill var intresserad av vetenskapliga upplysningar, men alldeles inte av att få någon vägledning i politik från Bohr. En månad senare lyckas Bohr få till stånd ett samtal med Roosevelt, varav han fick det felaktiga intrycket att denne var enig med honom.

Listan över Bohrs samtalspartners i ämnet under de följande åren är lång, både i England (Sir John Anderson m fl), USA (George Marshall m fl) och Norden (Tage Erlander, Ole Bjørn Kraft, Hans Hedtoft m fl). Hans sista mera omfattande försök består i ett öppet brev till FN 1950, vilket han i viss utsträckning lyckas få de nordiska regeringarnas regeringar att backa upp. Vi vet nu med förfärande tydlighet, illustrerad av 50 000 strids-spetsar med en samlad sprängkraft om en miljon Hiroshima, att Bohr i sak hade alldeles rätt. Christmas-Møllers bok är ett försök att kartlägga hur Bohr gick till väga i sina övertalningsförsök och varför han misslyckades, åtminstone med att få politiker att dra några slutsatser i handling av hans argument. Hans huvudkällor vid denna kartläggning är *Foreign Relations in the United States*, samt Hans Hedtofts och Hans Henrik Kochs arkiv (danska UD:s arkiv är däremot av någon anledning ännu inte tillgängligt), hans analysram för hans detaljstudier av olika faser av Bohrs försök och deras mottagande är i stort sett hämtad från den realistiska skolan, och hans slutsats är i grova drag – och med tanke på analysramen förväntat nog – att Bohr inte förstod problemets politiska sida.

Mera konkret: när Bohr gjorde sitt första försök sommaren 1944, visste ännu ingen med säkerhet om det skulle bli möjligt att producera en bomb eller ej. USA och England samarbetade om den, i teorin som likställda, men i praktiken med England som junior partner efter att fram till 1942 ha varit ledande. Deras avtal från augusti 1943 innebar att de industriella anläggningarna skulle placeras i USA, att det eventuella vapnet bara skulle användas efter överenskommelse mellan de två, vilken också förutsattes för att tredje part skulle få information, och att industriellt utnyttjande efter kriget skulle avtalas mellan de två på grundval av villkor som

USA:s president skulle fastställa. Detta avtal hade mera karaktären av en personlig överenskommelse än bindande traktat, och omkring Roosevelt fanns det föga entusiasm för dess idéer; England verkade onödigt gynnat, intressemotsättningar kunde uppkomma efter kriget, och det fanns risk för att engelsmännen läckte hemligheter till Sovjetunionen. Både i USA och England fanns det olika bedömningar av hur långt Tyskland respektive Sovjetunionen hade kommit med bomben, men den dominerande uppfattningen var att England/USA (vilket med tiden i allt högre grad kom att betyda just USA) låg långt före. Den usanska politiken gentemot Sovjetunionen från 1945 synes ha varit baserad på premisen att det skulle ta ryssarna tio till tjugo år att utveckla en bomb, och denna bedömning reviderades blott långsamt nedåt med åren (medan däremot Bohr själv nästan på månaden lyckades pricka in när de skulle bli färdiga).

Även om Bohr alltså kan ha haft rätt i att tidpunkten för genomförande av hans idéer sommaren 1944 var mera gynnsam än vad som senare skulle vara fallet, fanns det redan då betydande hinder. Delvis låg dessa i redan träffade avtal, om vilka han var ovetande, delvis låg de, efter författarens mening, i vad man kunde kalla sakens natur. Vad idéerna gick ut på innebar nämligen i praktiken att västmakterna, enkannerligen USA, skulle lämna ifrån sig det perciperade maktmedel som ett betydligt vapentekniskt försprång innebar, utan att få någonting för detta utöver ökat förtroende i Sovjetunionen, vilket med deras syn hade föga av varaktigt värde.

Under 1945 gör Bohr flera nya försök att få gehör för sina idéer, bl. a. hos Vannevar Bush och Tage Erlander, under 1948 talar han bl a med George Marshall, och 1950 gör han ett sista försök med ett öppet brev till FN. Det visar sig dock att han får mindre och mindre gehör, trots att han arbetar över sina förslag för att ta hänsyn till kritik och invändningar från tidigare omgångar. Bl a argumenterar han 1948 för att hans idéer om öppenhet ligger nära dem som framförts i Baruchplanen och senare. Enligt författaren gör emellertid Bohr här misstaget att ta de amerikanska formuleringarna alltför mycket på allvar och förutsätta att de verkligen gav uttryck för ett intresse för öppenhet – detta i en situation då USA redan väsentligen hade övergivit den tom i förhållande till England. Han tror att det är betydlig risk för att Sovjetunionen skulle avvisa sådana förslag, utan att vara klar över att man från usansk sida kanske mera fruktade att Sovjet skulle acceptera dem, och att det i de därpå följande förhandlingarna efterhand skulle bli svårt att se skillnad på de båda makternas positioner, eftersom båda var uppbundna till ett omfattande hemlighetsmakeri kring kärnfysik.

Som Christmas-Møller själv påpekar, har Bohrs agerande ur en synpunkt huvudsakligen kuriosaintresse. Vad som ändå gör det väl värt att skriva en hel bok är den breda analys författaren gör. Bohrs idéer var representativa för en bredare krets av atomfysiker, och är därför intressanta att följa som typfall. För varje fas i deras utveckling tecknas en bred bakgrund, innefattande bl a kärnfysikens och energipolitikens utveckling i olika länder, hur samarbetet mellan USA och England utvecklades och avvecklades, hur internationella förhandlingar och nationellt beslutsfattande kring dem låg till, och hur internationella motsättningar i allmänhet hade utvecklats. På så sätt kommer Bohrs initiativ mindre att framstå som kuriosa och mera som ett belysande exempel på mycket mera generella fenomen.

Christmas-Møllers lärdom, källhantering och förmåga att växla mellan analys och syntes gör boken högst läsvärd. Den främsta invändning jag själv har är att författaren blott i begränsad grad explicitgör den teoretiska ram för analys av internationell politik som han själv använder. Uppenbarligen ansluter han sig utan markerade reservationer till en realistisk modell av Morgenthau's snitt; men han argumenterar inte explicit för just det valet, och han tar heller inte upp modellen till kritisk diskussion. Ett argument för detta val skulle naturligtvis kunna vara att författaren väsentligen arbetar med beslutsfattande, och att realistiska tankegångar var dominerande bland usanska beslutsfattare under den studerade perioden; men även där kan man invända att det just är under denna period som en strömkantring sker och realismen *blir* dominerande. I varje fall dokumenterar han knappast något inflytande från den idealistiska traditionen i usansk utrikespolitik i sammanhanget. Kanske fanns det, med tanke på den stora militära betydelsen, föga utrymme för den här; kanske har detta inte fallit honom in som en intressant kontrastmöjlighet.

Håkan Wiberg

KUBÁLKOVÁ, V. & CRUICKSHANK, A. A.: *Marxism and International Relations*. Oxford 1985: Clarendon Press.

I serien *Marxist Introductions* har ett antal "Marxism and ..." - böcker om bl a politik, rätt, antropologi, filosofi och moral hittills kommit ut. Turen har nu kommit till internationella relationer. Uppgiften har anförtrots åt två relativt unga forskare från Australien och Nya Zeeland och det måste sägas att resultatet denna gång blev mycket lyckat. Författarna ger i sin bok en

brett upplagd översikt om såväl gårdagens som dagens marxistiska uppfattningar rörande internationella relationer, både i fråga om officiella doktriner i stater styrda av marxistiska partier ("marxister som diplomater") och i fråga om teorier utvecklade av enskilda marxistiska tänkare resp tänkeskolor ("marxister som professorer").

Marxisterna är knappast kända för sin tolerans och de är ofta mycket snabba att betrakta varandra som avfällingar från den (enda) rätta marxistiska trosbekännelsen. Den "sanna marxismen" existerar idag blott i iakttagarens ögon och författarna har därför helt enkelt bestämt sig att som marxist för bokens syften betrakta vem som helst som gör anspråk att bli så titulerad. Författarna själva hör nog knappast till marxisternas skara, inte ens vid en så generös definition. Det kan dock inte råda någon tvekan om att de är utomordentligt kunniga på området och att de därutöver besitter den pedagogiska förmågan att presentera de ofta ingalunda enkla marxistiska tankekonstruktionerna på ett begripligt sätt inom ett mycket begränsat utrymme (boken omfattar sammanlagt 281 sidor). Det är en gammal sanning att man måste behärska ett ämne mycket väl för att kunna behandla det på ett kortfattat sätt. Inför läsarens ögon defilerar rader av inflytelserika marxistiska teorier, skolor och tänkare, från Marx själv via bl a Rosa Luxemburg, Bukharin, Lenin (de klassiska teserna om imperialismen), Bernsteins revisionism, stalinism, maoism (teorin om de tre världarna), Tito, trotskism, de för närvarande rådande officiella teorierna i Sovjetunionen och Kina, u-landsmarxism m m fram till våra dagars ibland världsfrånvända marxistiska teoretiker verksamma vid västerländska universitet.

Internationella relationer har traditionellt befunnit sig någonstans på de marxistiska teoriernas utkanter, bl a därför att de inte alltid kan reduceras till de klassiska teserna om produktionssätt och klasskamp. De i våra dagar för hela mänsklighetens framtid avgörande relationerna mellan Öst och Väst (dvs mellan "socialistiska" och "kapitalistiska" stater) var för övrigt något närmast otänkbart för Marx själv, ty revolutionen skulle i hans föreställningsvärld inträffa ungefär samtidigt i alla viktiga länder. Den verkliga utvecklingen har som bekant gått en annan väg och tvingat marxisterna till en omprövning av inställningen, bl a även till folkrätten. Från folkrättsnihilism har utvecklingen i t ex Sovjetunionen gått till en sofistikerad användning av folkrättsligt betingade argument för att främja stormaktsmålen (t ex tanken om den särskilda socialistiska folkrätten med proletär internationalism som grund och rätten till "broderlig hjälp" som uttryck). Sovjetiska doktriner om internationella relationer har utgjort det ideologiska underlaget för den sovjetiska utrikespolitiken (t ex fredlig koexistens som ett instrument i klasskampen). Författarna visar vidare att

de västerländska marxisterna, trots att de sällan betraktar Sovjetunionen som ett verkligen socialistiskt land och ofta t o m betecknar landet som statskapitalistiskt, i regel ser "USA-imperialismen" som huvudboven i dagens internationella förhållanden. Detta torde sammanhänga med att de i enlighet med sin världsåskådning betraktar kapitalismen som orsaken till det mesta som gått snett: med den utgångspunkten är det naturligt att kapitalismens främsta exponent, dvs USA, närmast definitionsmässigt anses vara mera skyldig än den andra stormakten.

Boken, vilken varmt rekommenderas, är utrustad med en relativt omfattande litteraturlista. Namn- och sakregister finns.

Michael Bogdan

Makten från folket. 12 uppsatser om folkstyrelsen
Stockholm 1985: Liber

Folkstyrelsekommittén, som tillsattes 1984, har som en uppgift att göra en bred analys av folkstyrelsens villkor i dagens och morgondagens Sverige. Den uppgiften har man nu angripit genom att ge ut *Makten från folket*. Boken, vars titel alluderar på regeringsformens portalparagraf, innehåller 12 uppsatser om olika aspekter på folkstyrelsen. De flesta av uppsatserna är skrivna av statsvetare, och de olika författarna har haft i uppdrag att bygga sin framställning på den egna forskningsverksamheten. Det handlar om ganska korta uppsatser – endast två av bidragen är på fler än 20 sidor. Författarna presenterar därmed nyare forskning i en form som är tillgänglig för en bredare publik än den sedvanliga. För den initierade statsvetaren innehåller boken kanske inte så många nyheter, däremot en del sammanfattningar.

Folkstyrelsekommittén har angett som sin förhoppning, att boken skall stimulera debatten om folkstyrelsen. De olika uppsatserna är dock knappast att se som egentliga debattinlägg; möjligen kan de erbjuda ammunition åt den som vill debattera. Författarnas ambitioner är beskrivande och analyserande, inte normativa eller preskriptiva.

Kanske förväntar man sig att en bok om folkstyrelsen – i likhet med en lärobok i statsvetenskap på grundnivå – skall diskutera partier, organisationer, massmedia, styrning och förvaltning, representation, regeringsbildning och författning. De förväntningarna svikes inte.

Gullan och Janerik Gidlund skriver om partiernas roll i det politiska systemet. De urskiljer en folkstyrelsefunktion och en folkrörelsefunktion. Deras slutsats är, att under 1990-talet är det partiernas folkrörelsefunktion som kommer att stå i fokus.

Intresseorganisationerna behandlas i två uppsatser. Jacob A Buksti ägnar en kort uppsats åt organisationernas roll i folkstyrelsen. Buksti driver tesen att den snabba sociala, ekonomiska och tekniska utvecklingen kräver nya organisatoriska strukturer, där flexibilitet och decentralisering är viktiga drag.

Michele Micheletti granskar organisationernas roll i opinionsbildningsprocessen, finner en ökad satsning på reklam/marknadsföring och sätter, med vissa reservationer, denna i samband med "en verklig eller upplevd minskning i förmågan att påverka det offentliga beslutsfattandet."

Kent Asp bidrar med en redan tidigare publicerad uppsats om journalisternas inflytande i valkampen. Han ansluter sig till teorin om massmediernas *agenda-setting function* och konstaterar att journalisterna "i betydande grad är med och bestämmer vilka frågor som kommer upp i valrörelsen". Hans slutsats är att denna journalistiska maktutövning kan göras mer legitim, om journalisternas professionella kompetens förbättras, och om deras verksamhet blir bättre kontrollerad – men han har dess värre ingenting att säga om hur detta skall åstadkommas.

Kjell A Eliassen behandlar styrningsproblem och styrningsmöjligheter i den offentliga sektorn. Enligt honom bör politikernas problem med att styra den offentliga sektorn i första hand angripas genom att man dels söker nya styrformer, dels kritiskt granskar och förbättrar befintliga styrformer. Att politikerna abdikerar till förmån för marknadskrafterna ser han däremot inte som någon patentlösning.

Olof Ruin granskar än en gång tvåpartisystem och samlingsregering som möjliga utvägar ur dagens situation. Den rådande sk blockpolitiken har ingen anhängare i Ruin: "Ett samhälle mår självfallet inte bra av ständiga regeringsskiften", skriver han. "Det mår alldeles särskilt illa om de regeringar som kommer och går därtill tror sig representera helt olika samhällsperspektiv och är ivriga att med knappa marginaler både riva upp tidigare beslut och trumfa igenom nya. Det är detta läge som Sverige nu håller på att komma i." Och Ruin anvisar, genom att frammana minnet av Per Albin och Bramstorp, Erlander och Hedlund, en tredje väg, en väg mellan samlingsregering och tvåpartisystem: en regering som består av en koalition över blockgränserna.

Folkstyrelsekommitténs ordförande Hilding Johansson svarar med stor sakkunskap för bokens ouvertyr. Ulf Christoffersson har, som biträdande sekreterare åt kommittén summerat debatten om författningen.

Tre bidrag är något mer oväntade. Mats Dahlkvist diskuterar varför marxisterna hittills inte haft mycket att bidra med i författningsdiskussionerna. Hans förklaring är att den nymarxistiska statsteorin haft beskrivande

de och förklarande ambitioner, men inte normativa. Maktutövningens problem i det kapitalistiska samhället har inte fångat ny marxisternas intresse.

Nationalekonomen Johan Lybeck underkänner argumenten för att begränsa politikernas makt genom införande av normer för den ekonomiska politiken i författningen.

Historikern Rolf Torstendahl ger en bred översikt (i fickformat så att säga: 27 sidor) över hur folkstyrelsens karaktär förändrats i Sverige under de senaste 500 åren. Jag är inte bekant med Torstendahls tidigare arbeten, vilket möjligen kan förklara varför jag upplever hans framställning som fräsch. I stora drag hävdar han, att folkstyrelsens karaktär ständigt förändras och att förändringarna sammanhänger med samhällsutvecklingen. Från ca 1970 urskiljer Torstendahl en ny fas i folkstyrelsens utveckling, vilket enligt honom hänger samman med att från denna tid tillväxten i samhällsekonomin drastiskt sjunkit.

Flera författare kommer alltså, låt vara från lite olika utgångspunkter, fram till att den svenska folkstyrelsen ändrat karaktär vid 70-talets början. Författningsreformen, den ekonomiska stagnationen, regeringsskiftena och blockpolitiken är olika inslag i denna förändring.

Mitt sammantagna intryck av *Makten från folket* är att det är förvånansvärt få nya idéer eller resultat som presenteras. Men det finns åtminstone ett undantag. Jörgen Westerståhl behandlar i en uppsats representationsproblemet. Ur ett material som sedan tidigare är välkänt lyckas han utvinna en fräsch synpunkt. Tidigare undersökningar har ju visat, att de folkvalda är *åsiktsrepresentativa* för sina väljare. Väljarforskningen har samtidigt visat en ökad tendens till *åsiktsröstning* (och minskad klassröstning). Westerståhls i förstone paradoxala slutsats är, att den ökade åsiktsröstningen kommer att medföra att åsiktsrepresentativiteten utsätts för påfrestningar. Förklaringen till detta förhållande skulle vara att söka i att väljarnas partival allt mindre bottenar i allmänna ideologiska preferenser utan i stället bygger på välunderbyggda ställningstaganden i det lilla antal huvudfrågor som dominerar valrörelsen. Resultatet skulle då bli en förbättrad åsiktsrepresentativitet vad gäller dessa valrörelsens stridsfrågor, men en försämrad åsiktsrepresentativitet i de övriga frågor som inte syns till i valkampen. Westerståhl uttrycker detta så att den "ideologiska fullmakt" som de folkvalda erhåller i valet blir av allt mer begränsad räckvidd.

Jag är inte övertygad om att Westerståhls hypotes är korrekt. Men intressant är den.

Anders Sannerstedt

MATS SJÖLIN: *Kommunalpolitiken i massmediernas spegel*. Lund 1985, Dialogos. Lund Political Studies nr 45

1. Inledning

Den svenska folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning och på allmän och lika rösträtt. Den förverkligas genom ett representativt och parlamentariskt stasskick och genom kommunal självstyrelse. (Regeringsformen 1 kap § 1)

Satserna ur regeringsformens inledning är en lämplig utgångspunkt för en presentation av Mats Sjölin's doktorsavhandling *Kommunalpolitiken i massmediernas spegel* (Lund 1985). Avhandlingen belyser förutsättningarna för fri åsiktsbildning i svenska kommuner och sätter dessa i relation till den statliga politiken på massmedieområdet. Den centrala frågan för Mats Sjölin är i vad mån de statliga insatserna på massmedieområdet har effekter på opinionsbildningen inom kommunalpolitiken.

Avhandlingen inleds med en översikt av målen och medlen för den statliga massmediepolitiken. Vidare kompletteras med en genomgång av forskningsläget i fråga om massmediernas roll i kommunalpolitiken och med vad som är känt om massmedieffekter på den politiska opinionsbildningens område. Mot denna bakgrund formulerar Sjölin sin övergripande frågeställning: vilken bild ger massmedierna av kommunalpolitiken – och vad bestämmer innehållet i bilden?

I kapitel 2 preciserar Mats Sjölin sin analysmodell. Han anger sin beroende variabel som massmediernas "bild av kommunalpolitiken" och gör en distinktion mellan mediebilden i sig (2.1) och mediebilden i förhållande till den kommunala verkligheten (2.2). Han systematiserar dessutom de oberoende variablerna. Den förda mediepolitikens möjliga effekter ställs i analysen mot andra tänkbara förklaringar till karaktären hos mediernas kommunala bevakning, bl a mediernas sätt att arbeta och den kommunala verksamhetens karaktär.

Det empiriska materialet är i första hand en undersökning av hur lokal dagspress och lokalradio fungerar i fem kommuner som skiljer sig åt i mediasituation. Bevakningens omfattning och inriktning studeras dels genom intervjuer med företrädare för medieföretagen, dels genom en innehållsanalys av mediernas faktiska innehåll. Kapitel 3 beskriver de lokala mediernas arbetssätt utifrån intervjumaterialet, medan kapitel 4 och 5 presenterar huvudresultaten från innehållsstudien: kapitel 4 sätter förhållandet mellan mediebilden i sig och de angivna förklaringsfaktorerna i centrum, medan kapitel 5 tar upp frågan om mediernas bild i förhållande till vad som egentligen sker i kommunerna: "kommunalpolitiken i massmediernas spegel".

Det sjätte och sista kapitlet sammanfattar resultaten och relaterar dem till den övergripande frågan om mediepolitikens betydelse. Mats Sjölin konstaterar här att mediepolitiken kan ha haft betydelse genom att tillföra de svaga lågtäckningstidningarna extra ekonomiska tillskott som kan ha utjämnat skillnaderna i bevakningsresurser i jämförelse med högtäckningstidningen. Vidare sägs att empirin inte ger stöd för tanken att lokalradion är ett "påtagligt komplement" till lokalpressen, men det framhålls även att lokalradions roll kan variera med hänsyn till tidningssituationen i området.

I det följande är det min avsikt att granska några av de analyser som Mats Sjölin redovisar i sin avhandling. Jag kommer i första hand att uppehålla mig vid fyra huvudpunkter. För det första uppmärksammas avhandlingens centrala frågeställning och dess teoretiska bakgrund. I ett andra avsnitt tar jag upp frågan om vad man kan mena med ett mediums "bild av kommunalpolitiken" och hur denna kan belysas. Det tredje avsnittet granskar själva analysmodellen med särskild inriktning på de redovisade förklaringsvariablerna. I det fjärde avsnittet diskuteras några punkter i den empiriska delen av avhandlingen.

2. Mediepolitik och kommunalpolitisk åsiktsbildning

Det övergripande syftet med Mats Sjölin's avhandling formuleras redan i det första kapitlets inledning. Det fastslås där att analysen avser massmediernas bild av kommunalpolitiken och att bakgrunden är två centrala antaganden i den statliga mediepolitiken: att tidningskonkurrensen har positiva effekter på den politiska åsiktsbildningen och att lokalradion genom sitt nyhetsutbud erbjuder ett komplement till dagspressens lokalbevakning (s 8). Mediepolitiken kommer på detta sätt att fungera som den allmänna ramen för analysen.

Avhandlingens breda ansats är både en styrka och en svaghet. Styrkan ligger i att Mats Sjölin på detta sätt anknyter till en både aktuell och viktig diskussion om den statliga mediepolitiken och dess effekter: det handlar om vilken betydelse de statliga stödmiljonerna till dagspressen egentligen har och om lokalradions ställning som "alternativt" lokalmedium. I avhandlingen följs detta upp med en utförlig genomgång av den statliga mediepolitiken. Omkring 20 sidor ägnas åt en analys av vad mediepolitiken egentligen syftar till och vilka slag av styrningsformer som kännetecknar statens insatser på medieområdet.

Med den givna uppläggningsen kan avhandlingen betraktas som en utvärderingsstudie. Sjölin preciserar vissa antaganden i mediepolitiken och studerar sedan om dessa stämmer med verkligheten. En sådan koppling mellan mediepolitiska mål och mediernas faktiska verk-

samhet illustrerar enligt min mening en betydande svaghet hos avhandlingen. Uppläggningsen förutsätter att det kan preciseras mål och att dessa kan utvärderas på ett analystekniskt tillfredsställande sätt. Jag vill särskilt peka på två problem.

Det ena problemet gäller Sjölin's teckning av presspolitikens bakgrund och avsikter. Han fastslår att den princip som gäller kan karakteriseras som "konkurrenslinjen". Men det framgår inte klart vad som ytterst eftersträvas genom de statliga stödåtgärderna för att upprätthålla lokal dagstidningskonkurrens. Är presstödet i första hand tänkt bara som en fråga om överlevnad för den svaga tidningen? Gäller det att ge resurser av betydelse för en bred politisk opinionsbildning? Tänker man sig att konkurrensen leder till en "stimulerande tävlan" i det dagliga journalistiska arbetet? Svårigheten att reda ut detta hänger givetvis samman med att presspolitiken med hänsyn till tryckfrihetsförordningen inte kan innehålla preciserade innehållsmål, utan "valt att arbeta med indirekta, mindre precisa presspolitiska styrmedel" (s 29). Citatet visar att Sjölin själv är klar över detta. Enligt min bedömning är då konsekvensen att utvärderingsansatsen hänger i luften, utom vad gäller den mycket allmänna och ofta ställda frågan om förhållandet mellan tidningskonkurrens och bredd i tidningsinnehållet (jfr Linderoth 1981).

Den andra svagheten vad gäller kopplingen mellan presspolitiska mål och faktisk medieverksamhet handlar om själva analysplanen. I avsnitt 1.5 anger Mats Sjölin en uppläggningsen, genom vilken det skall gå att belysa mediepolitikens inverkan på medieinnehållet. I princip handlar det om att jämföra kommuner, där tidningskonkurrens förekommer, med kommuner, där det råder tidningsmonopol. Uppläggningsen är inte ovanlig och har tillämpats bl a i en forskningsrapport från 1972 års pressutredning (SOU 1975:78) och i en tidigare doktorsavhandling (Linderoth, 1981). Men frågan är om en sådan uppläggningsen är tillräckligt då det gäller att studera effekterna på mediernas *kommunpolitiska* bevakning. Som Sjölin själv framhåller i avsnittets senare del påverkas den lokala nyhetsförmedlingen också "av en rad andra förhållanden inom massmedierna själva och i deras samhälleliga omgivning" (s 52). Som exempel nämns bl a kommunens storlek. Om det nu gäller att belysa mediepolitiken – tidningskonkurrensens roll – och det är känt att bl a kommunstorlek påverkar mediernas sätt att arbeta, måste detta givetvis få konsekvenser för uppläggningsen. Exempelvis skulle ett antal likstora kommuner med skillnader i konkurrenssituation kunna jämföras. Som senare framgår (s 89f) är detta inte den princip som valts för analysuppläggningsen. Det blir därmed mycket svårt att dra slutsatser om tidningskonkurrensens betydelse för den lokalkommunala bevakningen,

något som Sjölin själv nämner (s 89).

Enligt min mening hade det varit rimligt att begränsa den mediepolitiska infallsvinkeln till en allmän bakgrund. Det finns dessutom ett positivt argument för detta, nämligen att betoningen av de mediepolitiska frågorna tenderar att skymma bort det som i praktiken är avhandlingens mest spännande frågeställning: förhållandet mellan medieinnehåll och medieorganisation. Som uppläggningsen nu är förs diskussionen på alltför många nivåer samtidigt: den nationella, den kommunala och den medieorganisatoriska – och dessutom individnivån om man tar in det avsnitt om effekter som finns med i inledningskapitlet. Lite tillspetsat kan det påstås att de två första kapitlen inleder var sin undersökning – en ramberättelse och den verkliga handlingen. Som jag ser det är den empiriska studie som konkretiseras i kapitel 2 den spännande ansatsen i avhandlingen: den tar direkt sikte på den teoretiskt viktiga frågan om vad som bestämmer ett mediums innehåll, men den blir aldrig riktigt prövad. Jag skall återkomma till detta nedan.

3. Mediernas bild av kommunalpolitiken

Oavsett om man utgår från en bredare eller snävare ansats är den centrala beroende variabeln i Mats Sjölin's avhandling massmediernas kommunalpolitiska innehåll. I inledningen till sitt andra kapitel gör han en genomgång av forskning om medieinnehåll. Klassiker som Ludwig Wittgenstein och Kenneth Boulding varvas med svenska empiriska studier som Stig Hadenius' TT-undersökning och Eva Blocks avhandling om amerikabiliden. Men det som kännetecknar litteraturgenomgången här, liksom på en del andra ställen, är att den resulterar i förhållandevis litet. Det blir ett antal piruetter i texten, men mindre av sammanhängande slutsatser. Avsnittet visar på ett antal intressanta möjligheter för innehållsanalysen, men slutar med argument för en relativt traditionell ansats där lokala sakfrågor sätts i centrum.

Vad menar då Sjölin med en kommunal sakfråga? På sidan 62 säger han att en *sakfråga* "helt enkelt definieras som ett (kommunalt) ärende". Det framhålls att avgränsningen av sakfrågor från andra kommunala händelser underlättas genom att den nära ansluter till den formella handläggningen av ärenden i kommunerna, men det tillfogas samtidigt att sakfrågor ibland måste bestämmas med hänsyn till både aktör och sammanhang. Det är i huvudsak tre innehållsbeskrivningar som utnyttjas för att belysa den kommunalpolitiska bilden: *politikens innehåll*, bl a sakområde och typ av politiskt beslut, *beslutsprocessen*, bl a initiativ och stadium i ett ärendes gång samt *aktörerna* i lokalpolitiken (s 63). De fyra typerna av variabler skall tillsammans belysa de lokala mediernas sätt att rapportera den kommunala politiken.

Enligt min mening är variabeltyperna väl valda. De ger skilda aspekter på mediernas bild av den kommunala verksamheten. En del operationaliseringar tycks mig särskilt intressanta, bl a de som gäller beslutsprocessen (s 157ff) och vissa av aktörsmåtten (s 175ff). Samtidigt finns det några problem att uppmärksamma. Ett första gäller själva avgränsningen av det kommunalpolitiska materialet (sakfrågorna) från annat slag av lokalt material. En del av avgränsningsproblemen diskuteras i avslutning till den empiriska redovisningen (avsnitt 4.1), men man saknar utförliga definitioner och exempel. Till detta kommer att avhandlingen inte redovisar någon kodbok eller något kodschema. Läsaren har därigenom små möjligheter att göra sina egna bedömningar. Enligt min mening är det mycket viktigt att undersökningar som baseras på innehållsanalys också har en utförlig dokumentation, eftersom endast denna kan ge en uppfattning om både kodningsprinciper och kodningsproblemen.

Ett andra problem gäller det kommunalpolitiska materialet i förhållande till annat lokalstoff. Mats Sjölin har gjort en totalmätning av allt lokalt material i syfte att belysa hur stor andel som upptas av kommunalpolitiska frågor (s 135 och s 183ff). Såvitt jag kan bedöma är dock anknytningen mellan denna totalmätning och den egentliga analysen av de kommunalpolitiska sakfrågorna begränsad. Exempelvis blir det oklart hur stor andel det kommunala sakfrågematerialet utgör i förhållande till det politiska lokalmaterialet i sin helhet.

Syftet med avhandlingen är inte bara att beskriva den kommunalpolitiska bilden utan också att förklara den. Så länge vi rör oss *inom* en kommun medför detta inget större problem. Svårigheten uppträder dock när avsikten, som i Sjölin's undersökning, är att jämföra hur medier i olika kommuner – olika mediesituationer – fungerar nyhetsmässigt. Det finns i princip två sätt att lösa problemet: det ena är att betrakta den kommunala verkligheten som en av flera oberoende variabler som prövas i analysen; det andra är att skapa ett innehållsmått som i sig kontrollerar för verkligheten (jfr Rosengren 1977).

Mats Sjölin prövar båda vägarna. I kapitel 4 behandlas själva mediebildens: de olika mätningarna av medieinnehållet presenteras och ställs mot olika slag av förklaringsfaktorer. Kapitel 5 bygger däremot in jämförelsen med den kommunala verkligheten redan i beskrivningen. I bakgrunden till kapitlet, särskilt i avsnittet 2.2, understryker författaren vikten av att åstadkomma en "standard för att 'konstanthålla' skillnader i den kommunalpolitiska verkligheten" (s 66). Annorlunda uttryckt blir den beroende variabeln i kapitel 4 mediernas *bild* i sig, medan det i kapitel 5 handlar om massmediernas *spegling* – nämligen mediebildens i förhållande till den kommunala verkligheten (extra media data).

Trots att skillnaden mellan "bilden" och "speglingen" är av grundläggande natur, särskilt då det gäller valet av förklaringsvariabler, blir jag inte klar över hur Mats Sjölin ser på förhållandet mellan dem. Man får vid genomläsningen intrycket att mediebildens i sig under huvuddelen av arbetet har stått i centrum, medan frågan om spegling aktualiserats först senare och att de två frågeställningarnas förhållande till varandra därmed inte kommit att behandlas. Den svaga anknytningen märks både i forskningsöversikten och i den empiriska redovisningen.

Låt mig ta ett exempel. I kapitlet om skillnader i "mediebildens" mellan olika medier redovisar Mats Sjölin lokaltidningarnas uppmärksamhet för olika politiska aktörer, i första hand de politiska partiernas företrädare. Det sägs bli att "de konkurrensutsatta borgerliga tidningarna i Malmö och Kalmar har en klart högre andel material om de borgerliga partierna än de socialistiska. I den borgerliga monopoltidningen i Halmstad är fördelningen mycket jämnare, faktiskt svarar det socialistiska blocket för en majoritet av partiframträdandena" (s 173). Den fråga jag ställer mig är hur giltig en sådan slutsats är då den baseras på studier av enbart "mediebildens". Vad betyder det faktum att socialdemokraterna hade egen majoritet i Malmö kommunfullmäktige, medan det var knapp borgerlig majoritet i Halmstad? I detta fall förefaller extra media data närmast stödja Sjölinns konklusion. Min invändning – som kort berörs av Sjölin (s 174) – är dock närmast att uppgifter om den kommunala verkligheten genomgående måste in i bedömningarna så fort man gör jämförelser mellan medier i olika kommuner. Till bilden hör dessutom att det är svårt för läsaren att själv göra bedömningarna, eftersom det ingenstans i avhandlingen redovisas basfakta om de undersökta kommunerna. Det senare är något förvånande med tanke på att kommunernas egenskaper i analysformat anges vara en viktig förklaringsvariabel.

Analysen av mediebildens i kapitel 4 faller givetvis inte med dessa invändningar. Vissa "bilder" kan antas vara opåverkade av den kommunala verkligheten, t ex analysen av när i den kommunala beslutsprocessen en sakfråga första gången uppmärksammas (s 149). Vidare är analyserna oproblematiska så länge de begränsas till jämförelse mellan olika medier inom en kommun. Även om jag ställer mig tveksam till några av förklaringsansatserna i kapitel 4 vill jag understryka att detta inte är min huvudsynpunkt, utan att denna snarast gäller förhållandet mellan kapitel 4 och 5 – mellan diskussionen av mediebildens och diskussionen av speglingen. Jag menar att dessa två kapitel borde ha integrerats, eftersom det tycks mig uppenbart att "bilden" inte kan frikopplas ifrån det den tänkes "spegla".

4. Vad förklarar massmediernas kommunbevakning?

Den modell som Mats Sjölin använder för att sammanfatta sin analysuppläggning (s 82ff) och som han något blygsamt kallar "analyschema" innehåller grundelementen till en förklaringsmodell. Han identifierar där förklaringsvariabler på tre nivåer: förhållanden inom medieorganisationerna respektive lokalkommunala förhållanden, strukturella egenskaper hos mediesituationen respektive hos kommunen samt de mediepolitiska åtgärderna (s 83f). Det blir således en första nivå som har att göra med arbetet inom medierna och mediernas kontakter med kommunen, en andra nivå som avser egenskaper hos den situation där medierna arbetar ("ramarna") samt en tredje nivå, där det gäller vad som påverkar mediesituationen i dess helhet.

Mats Sjölinns viktigaste bidrag är att han för in den första nivån – medieorganisationen – som en central förklaringsfaktor i analysen. Svensk forskning om vad som bestämmer mediernas innehåll har vanligen varit begränsad till den strukturella nivån medan det journalistiska arbetets uppläggning och spelet mellan journalister och informatörer ofta har kommit i skymundan. Det verkar ibland som om denna sida av den journalistiska verkligheten skulle ha varit alltför trivial för vetenskapliga studier. Under 1970-talet blev de journalistiska arbetsrutinerna föremål för några intressanta danska studier inspirerade av Frands Mortensens analyser av Danmarks Radio (jfr Mortensen 1975). I Sverige har Lars Furhoff berört redaktionella organisationsfrågor i *Nyhetsvärderingens villkor* (Furhoff 1980), där han sammanfattar journalistelevernas erfarenheter från sitt praktikarbete. Jörgen Westerstähl och Folke Johansson för in redaktionell policy som en förklaringsfaktor i sin bok *Bilden av Sverige* (Westerstähl-Johansson, 1985). Mats Sjölinns arbete ligger inom den redovisade traditionen. Han och hans medarbetare har lagt ner ett stort arbete på att kartlägga hur tidningar och lokalradiostationer i Malmö, Halmstad och Kalmar arbetar med sin kommunalbevakning. Detta bidrar samtidigt till att framställningen blir mera levande. Men det finns också ett par punkter i analysformat som behöver klargöras ytterligare. En sådan gäller förhållandet mellan de olika förklaringsfaktorerna. Det antas visserligen att mediepolitiken påverkar konkurrensförhållandet på tidningsmarknaden och lågtäckningstidningarnas resurser samt har effekter på lokalradios arbetsformer både organisatoriskt och innehållsmässigt (s 84f). Men man undrar samtidigt vilken roll den bevakade kommunens storlek och typen av lokalkommunala händelser spelar för mediets sätt att använda sina resurser (se vidare nedan). Det hade här funnits utrymme för en betydligt mera ingående diskussion om vad som bestämmer me-

diernas bild.

Mot mitt sätt att resonera kan givetvis invändas att det trots allt handlar om ett analyschema och inte en förklaringsmodell: det kan inte ställas krav på specificering av sambanden mellan förklaringsvariablerna. Jag vill då peka på vad jag menar vara det andra frågetecknet med analyschemat: svårigheten att genomföra den empiriska prövningen. Som Mats Sjölin själv säger är en fullständig prövning inte möjlig (s 87f). Han anför forskningsstrategiska skäl, men i praktiken torde det vara en relativt naturlig resursfråga. Det kvarstår då två möjligheter: den ena är att välja ett antal kommuner som är lika i storlek och mediestruktur och studera hur medierna fungerar inom dessa; den andra är att undersöka ett mindre antal kommuner, som representerar intressanta typfall, som då kan undersökas mer ingående. Sjölin väljer här det senare alternativet som han kallar "den extensiva typfallsuppläggnings" (s 89). Innebörden är att det inte är möjligt att konstanthålla för effekterna av olika oberoende variabler. Sjölin menar dock att fördelen med att utgå från typfall är att dessa kan ge en helhetsbild av nyhetsförmedlingen i olika typer av kommuner.

Jag har stor sympati för den analysplan som Sjölin har valt, inte minst därför att den är framsprungen ur intresset att mer ingående kunna belysa mediernas arbetssätt i förhållande till den kommunala verksamheten. En sådan uppläggning kan närmast karakteriseras som explorativ. Det förväntas då att det empiriska arbetet skall resultera i en mera preciserad modell eller ett antal hypoteser för fortsatta studier av lokal mediebevakning. I Mats Sjölin's avhandling spelar dock detta en undanskymd roll. Visserligen finns anknytningar till analyschemat på många platser i de empiriska kapitlen men i och med att de inte följs upp får de ofta karaktären av ad-hoc-förklaringar. I slutkapitlet stannar genomgången vid en allmän diskussion om dagspressens respektive lokalradions sätt att fungera i förhållande till de mediepolitiska målen.

Sammanfattningsvis menar jag att de utgångspunkter som Sjölin har för sin analysuppläggning är intressanta och delvis nyskapande, men att dessa inte på motsvarande sätt följs upp i empirikapitlen. Följden blir att det som jag uppfattar som avhandlingens centrala fråga, dvs vad som förklarar massmediernas kommunbevakning, inte får den belysning den ursprungligen kunde ha fått. Jag menar samtidigt att det finns relativt enkelt tillgängligt material för en sådan analys. Det är en förhoppning att Sjölin följer upp problemställningen i form av en uppsats eller artikel.

5. Mediernas lokala bevakning – nedslag i empirin

Med tanke på de förväntningar som Mats Sjölin bygger upp genom sina forskningsöversikter och sitt analyschema blir den empiriska delen förhållandevis begränsad – mindre än hälften av bokens text redovisar undersökningsresultaten, varav endast omkring 60 sidor behandlar Sjölin's mycket omfattande innehållsmätningar. Det material som presenteras är överlag mycket relevant och innehåller mängder av intressanta iakttagelser. Min invändning gäller inte heller så mycket det som står där, utan mera det som jag anser saknas. Först dock några mer allmänna metodsynpunkter.

Det första av de tre empiriska kapitlen handlar om mediernas sätt att arbeta i de fem kommunerna. Som redan har framhållits är detta en genomgång som tillför avhandlingen något utöver tidigare innehållsstudier av lokala medier. Kapitlet bygger huvudsakligen på intervjuer med berörda journalister – som regel med redaktionssekreterare inom vars fält kommunbevakningen ligger – samt med lokalredaktörer. Beskrivningen tenderar dock ofta att bli en översikt av hur journalisterna upplever sin situation. Både på Sydsvenska Dagbladet och Arbetet sägs det att det nu går bättre än tidigare (s 111f). Det framhålls också att det finns "en uttalad ambition från kommunalreportrarnas sida att hugga tag i ärendena . . . helst redan på planeringsstadiet" (s 122). Samtidigt klagas det på dålig bemanning av redaktionerna. Som läsare frågar man sig i vilken utsträckning resultaten beskriver verkligheten på tidningen eller lokalradiostationen eller om det är den bild de berörda vill förmedla till en utomstående. Jag efterlyser här litet mera av källkritisk diskussion. Till detta kommer de problem som ligger i att intervjuer genomförda 1984 får beskriva situationen 1980, särskilt som det sägs att det har förekommit förändringar av rutinerna sedan dess.

En huvudfråga i kapitel 3 är hur mycket resurser som lokala medier avsätter för lokalbevakning. För Sjölin är detta i huvudsak en fråga om journalisttjänster (s 119ff). Det fastslås bla att det finns en bättre bevakningsresurs – fler tjänster – i de större än i de mindre kommunerna. Men det man frågar sig är om inte bevakningsresurserna borde sättas i relation till vad som finns att bevaka – alltså den kommunala verksamhetens omfattning. Enligt mitt sätt att se skulle detta ge en klart bättre bild av hur medierna prioriterar, och samtidigt skulle jämförelser mellan kommunerna underlättas. Mats Sjölin har dessutom goda möjligheter att göra en sådan bestämning eftersom han faktiskt undersökt antalet kommunala ärenden under två månader. En standardisering av tjänster i förhållande till kommunala beslut visar exempelvis att Sydsvenska Dagbladet, Hallandsposten och Barometern har en kommunreporter på ca 100 kommu-

nala ärenden och månad i utgivningskommunen. Sydsvenska Dagbladet har en lokalbemanning för Staffans-torps kommun, som motsvarar ca 200 beslut på en heltidstjänst. På samma sätt kan beräknas hur många nämnder en heltidsreporter i genomsnitt har att bevaka på olika orter.

Den redovisade "resursanalysen" illustrerar en möjlighet att gå vidare i Sjölin's empiriska redovisning. Mitt huvudintryck av de empiriska analyserna är att det finns ett stort antal utvecklingsmöjligheter, som inte tagits till vara. Jag skall avslutningsvis ge några exempel på vidareanalyser som jag anser särskilt viktiga.

1. Mats Sjölin's innehållsstudier omfattar allt kommunalpolitiskt material. Med få undantag redovisas detta i sin helhet som den kommunalpolitiska mediebild, oavsett i vilken redaktionell form materialet förekommit: ledare, debattartiklar, insändare eller nyheter. Det kan i och för sig finnas motiv för en sådan sammanläggning, men det förefaller mindre välbetänkt att stanna vid den, särskilt då ett huvudsyfte är att förklara medieföretagens bevakning. Eftersom valet av redaktionell form rimligen uttrycker någon form av policy hos medieföretaget (jfr Lindahl 1982 för en analys av lokalpressens bild av kärnkraften) skulle en sådan analys ge betydande insikter i principerna för kommunbevakningen.

2. Kapitel 4 innehåller en intressant översikt av könsfördelningen i mediernas kommunala material. Det konstateras att medierna förmedlar bilden av en mansdominerad kommunalpolitik. Detta anges också stämma med verkligheten, eftersom i genomsnitt endast var fjärde ledamot av kommunala nämnder i Sverige är kvinna (s 174f). Man frågar sig här varför inte Mats Sjölin tagit fram faktiska data för de fem olika kommunerna och för de olika nämndområdena. En sådan analys skulle kunna belysa om medierna generellt har en viss könsfördelning eller om könsfördelningen varierar beroende på verkligheten. Detta skulle i sin tur ge insikt i frågan om medierna speglar eller ej, dvs efter vilken norm de arbetar (jfr Holmberg-Asp 1984).

3. I kapitel 5 finns ett antal tabeller där innehållet i kommunala protokoll jämförs med hur motsvarande innehåll kommit fram i medierna. Detta är avhandlingens mest intressanta kapitel, men också det som blir mest kortfattat (se ovan) – tabellredovisningen upptar en stor del av sidorna. Här hade det enligt min mening varit mera rimligt att arbeta med något slag av statistiskt mått i avsikt att ge en förenklad översikt av likheten mellan protokoll och tidningar. En möjlighet som tycks rimlig vore någon typ av överensstämmelsekoefficient, tex Kent Asps matching index (Asp, 1983). Eftersom Mats Sjölin genom sin kontroll för den kommunala verkligheten vill studera hur olika medier väljer material (jfr s 67) hade det i ett andra steg varit rimligt att räkna

procenten "på andra leden", tex beräkna hur mycket av "de extraktiva besluten" som kommer med i medierna (jfr s 194). En sådan procentberäkning hade dessutom givit bättre underlag för jämförelser mellan kommunerna.

Sammanfattningsvis menar jag att Mats Sjölin's empiriska redovisning missar en del, för syftet relevanta poänger genom att det tillgängliga materialet inte utnyttjas i den utsträckning som hade varit möjligt.

6. Att analysera en spegelbild – slutsynpunkter

Det är svårt att nå fram till ett helhetsintryck av hur Mats Sjölin i avhandlingen utvecklar sina frågeställningar och genomför sina empiriska analyser. Förklaringen är i första hand att avhandlingen innehåller mycket och rör sig på många olika nivåer. Man kan påstå att det både finns en ramfrågeställning och en mera avgränsad empirisk frågeställning. Det finns dessutom två olika typer av beroende variabler: dels de som avser "mediebild", dels de som belyser mediernas förhållande till verkligheten ("speglings"). Vidare gäller generellt att bakgrund och förutsättningar är relativt sett mera utvecklat än det som gäller operationaliseringar och empiriska resultat. Sammantaget blir följden att helheten går förlorad, något som skapar en särskild osäkerhetskänsla hos en anmälare: man kan aldrig säkert veta om de uppgifter man efterlyser i ett avsnitt kanske står i något annat.

Inom denna vida ram rymmer Mats Sjölin's avhandling mycket av stort intresse, särskilt inom det som jag har valt att kalla den empiriska frågeställningen. Jag vill särskilt peka på ett antal spännande operationaliseringar av "mediebild", vilka ger nya insikter i mediernas lokalkommunala nyhetsbevakning. Särskilt viktig är hans beskrivning av förhållandet mellan mediernas bevakningsrutiner och de kommunala informationsaktiviteterna. Vad gäller undersökningens oberoende variabler presenterar Mats Sjölin ett värdefullt analyschema, som lyftar fram ett antal förklaringsfaktorer för kommunalpolitiskt medieinnehåll. Enligt min mening är författarens bestående bidrag härvidlag att han sätter medieorganisationen i centrum – mediebild förklaras närmast av ett mediums sätt att arbeta, både dess policy och dess resurser.

Vad gäller analysuppläggning och empirisk redovisning har jag satt ett antal frågetecken i kanten. Bl a menar jag att arbetet i alltför liten utsträckning har fått styras av systematiken i analyschemat. Särskilt saknas sammanhållna analyser av förhållandet mellan å den ena sidan medieorganisation och mediebild och å den andra den faktiska kommunala verksamheten. Sådana finns visserligen i det sista empirikapitlet, men de hinner aldrig utvecklas och framför allt inte kopplas till det som har sagts tidigare. Konsekvensen är att delar av ett mycket

spännande material helt enkelt kommer bort. De förväntningar som har byggts upp genom de ingående forskningsöversikterna motsvaras inte i empirisk analys och slutsatser.

Mina kritiska invändningar mot delar av analysen får inte undanskymma de värdefulla bidrag som Mats Sjö-lins avhandling ger till forskningen om lokal nyhetsförmedling, i första hand de insikter han ger oss då det gäller att formulera villkoren för mediernas politiska nyhetsförmedling.

Lennart Weibull

Referenser

- Asp, Kent: *The Struggle for the Agenda. Communication Research* 1983.
- Furhoff, Lars: *Nyhetsvärderingens villkor. Journalisthögskolan i Stockholm* 1980.
- Holmberg, Sören, Asp, Kent: *Kampen om kärnkraften. Stockholm* 1984, Liber.
- Lindahl, Rutger: *Folkomröstningskampanjen 1980 på lokal nivå. I Väljare partier massmedia. Empiriska studier i svensk demokrati. Stockholm* 1982, Liber.
- Linderöth, Sven: *Från konkurrens till monopol. En studie av lokal politisk och ekonomisk journalistik. Lund* 1981, Dialogos.
- Mortensen, Frands: *Ytringsfrihed og offentlighed. Århus* 1975.
- Rosengren, Karl Erik: *Four Types of Tables. Journal of Communication* 1977.
- SOU 1975:78 *Pressens funktioner i samhället. En forskningsrapport till 1972 års pressutredning. Stockholm* 1975.
- Westerståhl, Jörgen, Johansson, Folke: *Bilden av Sverige. Stockholm* 1985, Timbro.

Litteraturnotiser

GERALD STOURZH: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. Wien 1985: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Den österrikisk-ungerska dubbelmonarkien stod inför ett sammanbrott år 1848, beroende bl a på att så många stridiga krafter inom rikets talrika nationaliteter revolterade mot kejsaren i Wien. Kejsarens svar var en statsförfattning som utgick ifrån nationaliteternas likställdhet. Därmed lyckades man för åttio år rädda rikets fortbestånd. Initiativet utgick från Böhmen och betydde att de slaviska folkgrupperna gavs nationella rättigheter, som emellertid även kom italienska och rumänska undersåtar till godo. Det ungerska konungadömet fick en särställning vari även ingick befogenheten att bestämma om nationalitetsförhållandena inom det vidsträckta Ungern. Resultatet därav blev en helt annan författning med rättigheter egentligen blott för den kroatiska provinsen. Den nationella liberalismen präglade således blott den österrikiska delen av dubbelmonarkien; i Ungern förtrycktes icke blott slaviska och rumänska folkgrupper, också en omfattande magyisering av tyskarna i Ungern ägde rum samtidigt som tyskan bibehöll sin ställning som främsta ämbetsspråk i Österrike!

En god bild av Donau-monarkiens nationella splittning ger bestämmelsen om publiceringen av den officiella författningssamlingen. Denna skulle utkomma i tio upplagor på tyska, på italienska, på ungerska, på böhmiska (samt mähriska och slovakiska), på polska, på rutenska, på slovenska (samt vindiska och kraineriska), på serbiska (med kyrilliskt alfabet), på kroatiska (samt kroatiska) (med latinskt alfabet) samt på rumänska språket.

Kejsar Frans Josef verkade lojalt för att upprätthålla nationaliteternas likaberättigande, trots de praktiska svårigheter detta av naturliga skäl kom att medföra för förvaltning och rättskipning. Man ålade t ex domarna att tala parternas språk vid domstolsförhandlingarna. Parterna hade rätt att klaga till högre instans på sitt eget språk. Det framstår som uppenbart att detta föranledde

problem i sådana distrikt där många språk talades. T ex i Bukovina talades följande språk: polska, rutenska, valakiska (rumänska), ungerska och armeniska. Det visade sig ej möjligt att upprätta skolor på alla rikets språk. Sålunda förblev tyskan examensspråk i läroverkan. Elementarundervisning gavs likväl på majoritetsspråket inom distriktet; i vissa fall förekom parallella skolor med olika undervisningsspråk. Gymnasier där undervisning gavs på landets språk grundades på många håll: tjeckiska, slovakiska, polska, serbo-kroatiska, ungerska och rumänska.

En intressant och väl bestyrkt redogörelse för dessa frågor finner man i professor Stourzh' bok som ingår som en del i samlverket: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918* utgivet av österrikiska vetenskapsakademien genom Adam Wandurszka och Peter Urbanitsch.

Tore Modeen

Pressarkivet i Uppsala

Pressarkivet vid Uppsala Universitet, som en gång grundades av Carl Arvid Hessler, har nu funnits i mer än 35 år. Arkivet innehåller klipp ur de större svenska dagstidningarna, f n drygt 45 st, sedan 1945. I första hand klipper man samtliga tidningsledare, men man klipper också signerade artiklar, vissa centrala nyhetsartiklar, utrikes korrespondentbrev, större intervjuer och uttalanden av bemärkta personer samt referat av viktiga politiska tal.

Klippen ordnas årsvis i en svensk och en utländsk avdelning. Den svenska avdelningen innehåller 29 ämnesområden och totalt över 300 underområden. Den utländska avdelningen är väsentligen organiserad nationsvis.

Pressarkivet torde vara unikt i Sverige i fråga om bredd. Materialet finns tillgängligt på mikrofilmrullar för åren 1979. Dessa rullar säljes styckvis. 1980 års klipp – ca 70 000 – filmas under våren 1986.

För närmare upplysningar svarar Sven Eliaeson och Mats Dahlqvist vid Uppsala Universitet, tfn 018–12 95 62.